

В.Федяєва
м. Херсон

Теоретичні засади сімейного виховання в 50-60 роки XX століття в Україні

У сучасних умовах розвитку суспільства зростає відповідальність батьків за підготовку майбутнього покоління і гідних громадян України. Тим більше, що сім'я особливо чутливо реагує на всі зміни, що відбуваються в державі. Оскільки реформаторські зміни та їх результати безпосередньо впливають на рівень життя кожної людини, завдання виховання сьогодні віддзеркалює нові політичні, соціально-економічні та соціокультурні умови українського суспільства. Всі ці чинники мають на меті побудову демократичного, правового, соціального суспільства. І у розв'язанні цих важливих завдань чільне місце посідає сім'я, адже вона є фундатором виховання всебічно розвиненого, духовно багатого, відповідального, морально стійкого молодого покоління.

На жаль, усі реформаторські процеси впливають як позитивно, так і негативно і актуалізують необхідність наукового педагогічного пошуку реалізації завдань виховання дітей у сім'ї. Допомагає розібратися в сучасних проблемах сутності та механізму виховного впливу сім'ї на дитину звернення до історії, а саме історичного досвіду українського народу.

Зрозуміло, що педагогічна наука та практика сімейного виховання пройшли через віки і покоління, що попередні парадигми виховання творилися в інших умовах, інший час і їх повне використання в сучасній виховній діяльності не вирішить проблем. Але ми повинні виходити з того, що в часовому вимірі українська родина пройшла довгий шлях розвитку, що бере початок у доісторичну епоху, а вершиною сягає сьогодення. Кожен народ має свої традиції родинного життя. Крім того, у кожній сім'ї складаються вже й свої правила.

Українська сім'я як осередок виховання дітей на всіх етапах історичного розвитку мала свою специфіку, свої особливості, які вибудовувалися як на реально людських, так і на національних цінностях.

У контексті нашого дослідження кожен історичний період з питань теорії та практики виховання дітей у сім'ї є вагомим, саме тому метою нашої публікації є висвітлення зазначеної проблеми у 50-60-х роках ХХ століття.

Останнім часом вчителі, вихователі, представники громадськості, вчені все частіше, звертаючись до феномену сім'ї, аналізують її виховну функцію з позиції історизму. У наукових працях В.Постового, О.Сухомлинської, М. Стельмаховича, Т.Щербань обґрунтовано окремі положення, особливості виховання дітей у сім'ї у контексті історії педагогіки, історії соціальної педагогіки, сімейної педагогіки. Окремих публікацій щодо теоретичних засад сімейного виховання в 50-60-х роках ХХ століття не було, що і визначило завдання нашої публікації.

Слід зазначити, що у цей час сімейне виховання було підпорядковане загальним завданням життя радянського суспільства. “Наші діти – господарі і будівники світлого майбутнього людства. Вони повинні бути людьми з великим серцем і підвищених комуністичних ідеалів. Вони повинні бути гідними послідовниками уславлених революційних традицій радянського народу, спадкоємцями великих соціалістичних надбань і досягнень, якими відзначений героїчний шлях, що пройшла першою в світі соціалістична держава” [3].

Сімейне виховання віддзеркалювало загальні положення діяльності школи “Підготовка нашого підростаючого покоління до життя, корисної праці, виховання у нашій молоді глибокої поваги до принципів соціалістичного життя – це головні завдання радянської школи і сім'ї” [3].

Таким чином, теоретичні засади сімейної педагогіки вибудовувалися переважно на працях А.С.Макаренка, Н.К. Крупської, П.П. Блонського, С.Т.Шацького, А.В.Луначарського та інших. Вивчення їхніх праць, архівних

матеріалів, публікацій, періодичних видань дозволяє стверджувати, що центральне місце у новій соціалістичній системі виховання дітей у сім'ї посідає проблема загальної мети комуністичного виховання та розробка мети і завдань виховання дітей у новій соціалістичній сім'ї, що виходила із загальної мети.

Так, у працях А.С. Макаренка з питань сімейного виховання ми знаходимо поради вчителя щодо популярного роз'яснення батькам окремих, важливих, на його думку, теоретичних проблем загальної педагогіки, розуміння яких забезпечить більш правильне розв'язання завдань сімейного виховання. До таких питань А.С. Макаренко відносив: співвідношення ролі виховання і особливості виховання потреб, умов і засобів забезпечення єдності свідомості і поведінки. Основні питання сімейної педагогіки включали: загальноосвітнє і практичне значення педагогіки для батьків; вирішальну роль комуністичного виховання у розвитку дітей; основні принципи комуністичного виховання дітей у сім'ї.

До загальних питань сімейної педагогіки радянські вчені З. Равкін, П. Груздев, Болдирев, О.Волкова, **Збандуто**, Мар'єнко та інші відносили питання, що стосувалися відмінностей соціалістичної сім'ї від буржуазної, а також питання відповідальності батьків за комуністичне виховання дітей. У своїх наукових працях учені звертали увагу на те, що знання педагогіки сприяє кращому засвоєнню і розумінню батьками мети і завдань виховання підростаючого покоління, всебічним знанням вікових і психолого-фізіологічних особливостей дитини, знанням принципів і методів його виховання, сприяє розвитку педагогічного мислення батьків, дає змогу батькам зрозуміти мотиви поведінки дитини, що дозволяє обрати найбільш ефективні методи виховного впливу на дітей. Також акцентувалось на тому, що педагогіка узагальнює позитивний досвід сімейного виховання і визначає подальші шляхи його використання.

У 50-60-х роках особливу увагу приділяли розумінню батьками мети виховання. Батьки повинні чітко усвідомити, що хочуть виховати у своїй

дитини і як вони можуть цього досягти. Радянська педагогіка стверджувала, що якості, якими повинен володіти громадянин нашої країни, не придуть самі по собі, не з'являться самотійно у юнака чи дорослого, – їх треба виховувати цілеспрямовано, послідовно та наполегливо. Тому батькам радили: заздалегідь готуватися до виховання, не розраховувати тільки на свій життєвий досвід; вивчати сучасну педагогічну літературу; спостерігати та вивчати практику виховання дітей в інших сім'ях, виокремлювати основне; позитивно ставитися до практики виховання; відвідувати батьківські університети, де вони мають змогу прослухати лекції з педагогіки і дитячої психології та обмінятися досвідом виховання в сім'ї. Така робота переконувала батьків у тому, що засвоєння педагогічних знань, вивчення кращого досвіду сімейного виховання сприяють кращому засвоєнню педагогічних знань; вивчення кращого досвіду сімейного виховання сприяє плідному вихованню дітей у сім'ї.

Радянська педагогіка обґрунтувала основні принципи комуністичного виховання дітей у сім'ї, які визначалися змістом і вимогами комуністичної моралі. Так основними принципами розвитку і формування особистості дитини в умовах радянської сім'ї були:

- зв'язок виховання з практикою соціалістичного будівництва;
- виховання в колективі і через колектив;
- перспективність виховання;
- вимогливість у поєднанні з повагою до особистості дитини, виховання через позитивне.

Ці принципи реалізувалися через конкретні форми роботи. Принцип зв'язку виховання з практикою соціалістичного будівництва просто витікав з органічної єдності понять “радянська сім'я” і “радянське суспільство”. В історії педагогіки безліч прикладів, які є свідченням того, що єдність встановлювалася через батьків, які були зайняті на виробництві, у сільському господарстві і дітей, які займалися суспільно-корисною працею на цих

заводах, фабриках, у колгоспах та радгоспах. Цей принцип доводив, що батьки вводили дітей у світ своїх професійних та суспільних інтересів

Діти разом з батьками були свідками політичних подій і привчалися відчувати себе учасниками життя всього соціалістичного суспільства. Тому перед батьками ставилося завдання – систематично розвивати і виховувати у дітей інтерес до праці батьків і розуміти його значення. Така робота проводилася шляхом залучення дітей до проведення спільних заходів за участю дітей на підприємствах, установах, через систему бесід, які включали розповідь про місто, село, де діти живуть з батьками, про трудовий колектив, де працюють батьки. Можна навести й інші форми роботи, але всі вони мали за мету показати єдність дітей і батьків у визнанні правильної політики уряду щодо соціалістичних перетворень в Україні.

Виховання у колективі і через колектив було провідним теоретичним положенням радянської педагогіки. Радянська сім'я була колективом, якому притаманні всі характерні ознаки колективу соціалістичного суспільства. Наголошувалося на тому, що саме в сім'ї можна виховати людину-колективіста, людину майбутнього. Вважалося, що та нескінченність колективних зв'язків і дружніх стосунків, що складалася у радянській сім'ї, може у подальшому сприяти творенню трудових, навчальних, творчих та інших колективів. Реалізація принципу виховання учнів у колективі і через колектив передбачала тісний зв'язок батьків зі школою, з піонерськими та комсомольськими організаціями. Вся робота вибудовувалася на тому, що батьки мали змогу впливати на своїх дітей через колектив, наприклад, піонерський загін, комсомольську групу класу. Вважалося, що така форма впливу корисна, коли в сім'ї одна дитина. Наприклад, у підручниках з педагогіки зазначалося, що дитячий колектив привчає своїх членів підкорювати свої інтереси і поведінку загальним вимогам колективу.

На сторінках періодичних видань можна було причитати матеріали, в яких батьки просили органи учнівського самоврядування дати оцінку проступкам, негативній поведінці і вчинкам своїх дітей у колективі класу,

піонерських зборах. Дуже цінувалась суспільна і громадська думка, це був важливий фактор виховання. “Обговорення поведінки учня в колективі загартовує характер дитини, виховує волю, закріплює суспільно корисні навички особистої поведінки” [1, с.25].

Не менш важливим принципом радянської педагогіки є принцип перспективності виховання. Розробив і теоретично обґрунтував методику перспективних ліній А.С.Макаренко. На його думку, виховати людину означає виховати в нього перспективні шляхи, на яких розташовується його завтрашня радість. Можливо написати цілу методику цієї важливої роботи. Вона заключається в організації нових перспектив, у використанні тих, які вже є, у подальшій постановці більш ціннісних. Спочатку необхідно організувати саму радість, викликати її до життя і поставити як реальність. По-друге, необхідно переконливо перетворювати більш прості види радощів у більш складні і більш значущі для людини. Тут проходить цікава лінія: від примітивного задоволення яким-небудь пряником до глибокого почуття обов’язку” [1, с.567]

Зрозуміло, що ці слова стосувалися принципу комуністичного виховання дітей у школі, сім’ї, громадськими організаціями, але вони на той час були конкретизовані для батьків, які мали спрямовувати життя і діяльність дітей на перспективу, щоб діти в сім’ї не нудьгували, не засмучувалися, не займалися такими справами, що приводило б до розбещення, а займалися корисними справами і бачили подальшу перспективу, щоб зростало коло їх інтересів, проявляли активність і самостійність.

Обґрунтовуючи цей принцип, А.С.Макаренко надавав великого значення таким константам, як “радість сьогодення” та “радість майбутня” і наголошував, що радість майбутнього спрямовує дитину на правильну дорогу під керівництвом дорослих. При цьому доводив, що досягнення поставленої перспективи вимагає значних зусиль, творчості, майстерності. Визначаючи методику перспективних ліній у комуністичному вихованні дітей та молоді, А.С.Макаренко визначив ближню, середню і подальшу

перспективу. Що стосується перших двох, то вони використовуються практично в багатьох формах роботи сімейного виховання (спільне відвідування кінотеатру, театру, виставки, екскурсії в музеї). При цьому це мало бути, наприклад, батьками заздалегідь і одночасно близька перспектива ставала ближньою і середньою. Цінним у виховному значенні були і сімейні традиції, зокрема дні народження, підготовка до новорічних свят, до червоних дат календаря. Діти заздалегідь готують подарунки батькові, матері, іншим членам сім'ї, один одному.

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що батькам рекомендували займатися з дітьми не тільки вихованням дітей на традиціях сім'ї, сімейних інтересах, а переключати ці традиції, особисті перспективи на суспільно значущі, колективні, організовувати такі форми роботи, результат яких би був корисний школі, громаді, медичній естанові тощо. Наприклад, діти відпочивають і збирають рослини для гербарію шкільного кабінету, лікарські рослини для аптеки, прочитанні періодичні видання для подальшої операції по збору макулатури, відвідують бібліотеку і беруть участь у акції “Збережи книгу” тощо.

Радянська педагогіка 50-60-х років ХХ століття вибудовувала виховну роботу на принципі вимогливості в поєднанні з повагою до особистості дитини. Що стосується сімейного виховання, то цей принцип в переважній більшості був спрямований на виховання дисциплінованості й організованості у дітей. Це давало змогу батькам реалізувати завдання морального виховання, оскільки вимогливість визначалась основним її принципом. Адже повага до людини і вимогливість до неї – характерна риса соціалістичних відносин. Визначались і шляхи реалізації цього принципу.

Виховання дітей у сім'ї на основі цього принципу є провідним тому, що сприяє подоланню упертості і недисциплінованості, а також формує характер, тверду волю і переконання.

Все це відбувалося за певних умов:

- батьки, всі члени сім'ї повинні були відпрацьовувати одну спільну і постійну лінію вимогливості до дітей і один до одного. Не можна бути вимогливим тільки до дітей;
- ця вимогливість не повинна бути разовою. Багато зустрічалось і сьогодні існує багато прикладів, коли батьки місяцями не цікавляться успішністю учнів, а потім “батько обурився, розгнівався і почав вимагати”, і все забулося;
- вимогливість повинна відповідати певній логічній послідовності, бути системною і систематичною, неперервною. При цьому дитині повинні бути зрозумілими вимоги школи і сім'ї з питань подальшого життя вихованця. Наприклад, зовнішній вигляд, ставлення до навчання та виконання домашніх завдань, роздратованість у спілкуванні з однолітками та дорослими, зухвала поведінка тощо. Слід зазначити, що вимогливість визначалась у “великому і малому”.

Реалізації цих завдань сприяла також і форма вимогливості – поєднання вимогливості з повагою до дитини, а не умовляння, сюсюкання, яке зрештою могло звестися до образи, грубощів, обурення, нервового зриву тощо.

Саме педагогічний такт і є тією формою вимогливості, через яку виявляється повага до дитини.

Важливе місце в системі сімейного виховання за радянських часів посідав принцип виховання через позитивне. Цей принцип визначався принципом соціалістичного оптимізму і соціалістичного гуманізму, що були основою взаємовідносин людей у соціалістичному суспільстві.

Теоретик гуманістичного виховання А.С.Макаренко розробив і обґрунтував положення про те, що вихователь, вчитель зобов'язані “проекувати” в дитині світле, радісне і разом з дитиною реалізувати означену життєву перспективу. А.С. Макаренко доводив, що в кожній людині, а особливо у дитини є обов'язково щось позитивне, треба його побачити, взяти за основу, просто зачепитися за це позитивне і будувати відповідну виховну роботу. Цьому буде сприяти віра в дитину і передача їй

цієї віри; уміння бачити в ній кращі якості, поважливе ставлення й уміння сформувавши у дитини розуміння особистісної ваги, глибоке переконання в позитивних результатах виховної роботи.

Не має сумніву, що всі принципи комуністичного виховання загалом так і у вихованні дітей зокрема були тісно пов'язані. Відповідали ідеологічному, соціально-економічному розвитку України у складі СРСР. Ці принципи були основою виховання підростаючого покоління – майбутніх будівників суспільства. Вся робота сім'ї виходила з єдності сімейних інтересів, інтересів державних, мала загальнонародне значення. У цей час в країні здійснювалися серйозні заходи КПРС, Компартією України щодо укріплення зв'язку школи, сім'ї і громадськості, подальшого розвитку системи народної освіти та виховання. Партиї, профспілкові, комсомольські та піонерські організації дбали про подальші кроки удосконалення виховної роботи з дітьми. Це знайшло відображення у багатьох партійних документах, а також у контрольних цифрах розвитку народного господарства СРСР, Української РСР на 1959-1965 рр.

Чільне місце у цих заходах відводилось сім'ї. Не стояли осторонь від розв'язання завдань комуністичного виховання молоді вчителі-практики, науковці. Виходячи з того, що батьків глибоко хвилюють питання виховання дітей у сім'ї, вони працювали над теоретичним обґрунтуванням і реалізацією основ радянської сімейної педагогіки. Насамперед, у 50-60-х роках ХХ століття було визначено теоретичні основи і основні положення педагогіки сім'ї. У нашому дослідженні ми розглянули не всі аспекти загальних питань сімейної педагогіки 50-60 років ХХ століття, подальшого вивчення вимагає, наприклад, така проблема, як вирішальна роль комуністичного виховання у розвитку дітей та інші, що і можуть бути предметом окремого наукового пошуку.

Список літератури

1. Макаренко А.С. Твори. Т 1. – Вид-во: АПН РСФСР.– 1950.– с.567
2. Махова К.В. О воспитании в семье. – Учпедгиз, М., 1954.– С. 115-116
3. Воспитание детей в семье. Книга для родителей / Под ред. З.И. Равкина. – Госпедиздат Министерства просвещения РСФСР.– М., 1959.– 423 с.
4. Резолюции XIX съезда Коммунистической партии Советского Союза. – 5-14 окт. 1952 г. – М.: Госполитиздат, 1952 – 63 с.
5. Сухомлинский В.А. Важная сторона родительского авторитета, “Семья и школа”, 1952, № 10.– С.11

У даній статті досліджено питання сімейного виховання в 50-60 роки ХХ століття в Україні. Розкрито принципи виховання за часів радянської педагогіки та роль комуністичного виховання на розвиток особистості.